

דְּרָשׁוֹנָה

פרשת עקב, תש"פ, מספר 1380

זה לעומת זה עשה האלהים

רוני אלשיך

ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים, זה דתן ואבירם, קראם נצים על שם סופם, הם הם שאמרו דבר זה, הם היו שהותירו מן המן, הם היו שאמרו (במ' יד:ד) "נתנה ראש ונשובה מצרימה", הם שהמרו על ים סוף.

ובהמשך המדרש (שם א, לא): "וישמע פרעה, שעמדו דתן ואבירם והלשינו עליו. ויבקש להרג את משה" (עפ"י שמ' ב:טו). רש"י עצמו מסמן בעקבות חז"ל את השניים כמי שמתעמתים מהרגע הראשון עם שליחות משה ואהרן:

"ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה", ורבותינו דרשו: כל "נצים" "ונצבים" דתן ואבירם היו, שנאמר בהם "יצאו נצבים" (שמ' כ:ה).

רש"י אף רואה בעימות זה, כמקצר את השליחות של משה, ומונע ממנו את הכניסה לארץ:

"כי העשק יהולל חכם" (קה' ז:ז). כשהפסיל מקנתר את החכם, מעררב דעתו, וגם הוא נכשל. דתן ואבירם קנתרו את משה, לומר: 'ירא ד' עליכם וישפט וגו' (שמ' ה:כא), ויערבוהו ואבדו את לבו, וגרמו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא, ואמר, והצל לא הצלת את עמך' (שם:כג), ונענש בדבר, שהשיבו, 'עתה תראה', ולא תראה במלחמת ל"א מלכים.

אין מדובר א"כ בהבדל יחסי בינם ובין קורח, אלא בעניין מהותי כנרמז בגמרא:

הוא אחשוורוש הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו, הוא עשו הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו, הוא דתן ואבירם הן ברשעו מתחילתו ועד

"ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל" (דב' יא:ו). להיכן נעלם קורח בנאומו של משה?

מעיון בספר במדבר נגלה, שזו אינה הפעם הראשונה שהתורה מבליטה את דתן ואבירם על פני קורח: "ובני פלוא אליאב. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצאתם על ה'. ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את המשמים ומאתים איש ויהיו לנס. ובני קרח לא מתו" (במ' כו:ז-יא).

אם נטען, בעקבות חלק מהמפרשים, שדתן ואבירם נמצאים במרכז התמונה מפני שהקטע עוסק ב"משפחות הראובני", הרי הביטוי "ובני קרח לא מתו", דווקא כאן, מקשה מאד על פרשנות זו.

תופעה דומה אנו מוצאים בתהלים ב"שיר מזמור לבני קורח": "תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם" (קו:ז). נקודתית ניתן היה לקבל כאן את פירוש רש"י: "נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם תלה הקלקלה בדתן ואבירם", אך במצטבר נראה שיש כאן בידול עמוק יותר בין דתן ואבירם לקורח. ואכן, אבן עזרא מעיר במקום: "והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח".

נראה כי פסוקים אלה הובילו את חז"ל ובעקבותיהם את רש"י לייחס כמעט כל חטא אפשרי לדתן ואבירם (שמות רבה א, כט):

וכן אתה מוצא שלא נשמע הדבר אלא על ידי העברים, שנאמר: ויצא

* רנ"צ בדימוס, מפכ"ל משטרת ישראל לשעבר.

הטוב שעשה... (חידושי מהר"ל דיסקין, בשלח).

אולי אפשר היה לקבל פירוש זה, לולא חז"ל שצעדו צעד נוסף: כך ר' חיים מצ'רנוביץ בשם מדרש קדום רואה בהם כמי שהים נבקע במיוחד בשבילם:

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה וְגו'. מיעוט רבים שניים, לומר כי על שניים מישראל לבד נקרע הים והם דתן ואבירם שאמרו חז"ל שנשארו ונקרע הים עליהם לבד (באר מים חיים, שמ' יד:כט).

לא נראה שהסברו של המהר"ל הולם את המדרש, בוודאי לא על רקע תרגומו של יונתן בן עוזיאל, המתמודד עם התחביר הבעייתי של הפסוק "ואמר פרעה לבני ישראל" (שמ' יד:ג): "וַיֹּמֶר פַּרְעֹה לְדָתָן וְלָאֲבִירָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמִשְׁתַּיִרוֹן בְּמִצְרַיִם מִטְרָפִין הִינוֹן עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא טַרְדַּ עֲלֵיהוֹן טַעוּנוֹת צַפּוֹן נַגְדוּי דְּמִדְבָּרָא".

האם ניתן לקבל את הרעיון שפרעה מתייעץ עם דתן ואבירם שנותרו במצרים, ואלה זוכים בהמשך ל"קריעת ים סוף פרטית" רק כי הקב"ה לא מקפח שכר כל בריה?!...

דומה שאין מנוס על פי חז"ל, מלמקם את דתן ואבירם בקוטב הברור של "ציר הרשע" שאותו משה מזהה מרגע שהוא יוצא לראות בסבלות אחיו.

מעניין, שחז"ל לומדים שעני חשוב כמת, דווקא מדתן ואבירם: "ומי שִׁירְד מִנְכָסָיו מִנֵּין, שְׁנֹאֲמַר: 'כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשָׁךְ' (שמ' ד:יט), וְכִי מֵתִים הָיוּ וְהָלֹא דָתָן וְאֲבִירָם הָיוּ, אֵלָּא שִׁירְדוּ מִנְכָסֵיהֶן" (שמות רבה עא' ז).

בפשט הדברים קשה: מה מועילה "ירידה מנכסים", להסרת האיום על משה? אין מנוס מלישב זאת בהבנת המושג "קשרי הון-שלטון". כל זמן שהיו עשירים, קולם "נשמע בית פרעה", משירדו מנכסיהם, קולם לא נשמע. וכך מתאר זאת המדרש (אוצר מדרשים חופת אליהו רבה קמ'):

עני מנין? שנאמר כי מתו כל האנשים וגו' וכי מתים היו והלא קיימים היו דתן ואבירם ובלעתם הארץ! אלא מתוך שהיו עניים ביותר

סופן, הוא המלך אחז הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו (מגילה יא ע"א).

לכאורה, הביטוי "הוא" ביחיד ביחס לשניים מתייחס ל"תופעה" שאותה הם מייצגים, במיוחד כאשר ישנם פסוקים שמתבקש להנגידם ל"תופעה" זו: ¹ "הוא אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צַבְאוֹתָם. הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן" (שמ' ו:כו-כז).

על פי חז"ל, "תופעה" זו כל כך קשה בעיני משה עד כדי השוואה (סמויה?) לתופעה של עמלק:

אמר משה לפני הקב"ה אם בריאה אותה הבריאה אשר אמרת (ועשית) אשר לא נבראו עתה יברא ד' ופצתה האדמה את פיה כדרך שפצתה בימי קין והבל בדמי אחיו הבל, ובלעה אותם ואת אשר להם. שלא יהא להם זכר וזכרון בעולם שלא יאמרו זה השור של דתן זה הבגד של אבירם" (מדרש לקח טוב, במדבר, טז, ל' א').

לאור תובנה זו, אי אפשר שלא לתהות מדוע, אם כן, זכו דתן ואבירם לצאת ממצרים? מדוע רשעים אלה "מתחילתם ועד סופם" לא מתו במכת חושך? המהר"ל דיסקין מציב הסבר מקורי:

והשוטרים האחרים שמסרו עצמם על ישראל וסבלו מכות עליהם, וכמו שכתוב ויוכו שוטרי בני ישראל, אלה זכו שיהיה רוח הקודש שורה עליהן כמובא שם במדרש רבה, ודתן ואבירם שלא זכו למעלות רוח הקודש, מפני שהיו מחרפין ומגדפין בהצותם על ד' ועל משה, בכל זאת הזכות הזו על מה שהיו מוסרים נפשם, וסבלו יסורי הגוף כדי להקל העבודה מבני ישראל, היה תולה להם שלא ימותו בג' ימי האפלה, כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה על

1 אכן המדרש באסתר רבה, א, ב מנגיד אותם תחת הכותרת: "הוא, חֲמֹשֶׁה לְרַעַה וְחֲמֹשֶׁה לְטוֹבָה". שני הזוגות היחידים הם משה ואהרן מול דתן ואבירם.

כנגדם הרע לעומת הטוב, וכאשר רצה הקדוש ברוך הוא שיהיה משה בורח היה בורח על ידי מתנגדים אלו (גבורות השם, יט).

הקב"ה מנהל את העולם באיזון: 'גַּם אֵת זֶה לְעוֹמֵת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים' (קה' ז:יד). מול תופעה כמו משה ואהרון חייבת להופיע תופעה "מאזנת" כמו דתן ואבירם, לאמור: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו"?! גם לנו קרע את הים!

על פי הגר"א, ביטול יצר העבודה הזרה מוכרח היה לגרום לביטול הנבואה, לצורך שמירת "זה לעומת זה"². לענייננו, על משה ואהרון הוטלה המשימה של קידוש השם (עד שנכשלו ב"יען לא האמנתם בי להקדישני"), אך לאורך כל הדרך, הם ועם ישראל נחשפו לתופעה עקבית של חילול השם תחת הכותרת "הוא דתן ואבירם"³.

הבנת ה"תופעה" כחלק מתוכנית א-לוהית⁴ עשויה להסביר מדוע כה חשוב לחז"ל להגדיר את "פתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים", כאחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

2 שיחות עבודת לוי טו, יד.
3 וכך ר' אברהם אזולאי, תלמידו של ר' חיים ויטאל, בספרו "חסד לאברהם" (מעין ה, נהר כה): "עוד מצאתי כתוב בין דברי האלקי כמוהר"ר חיים ויטאל ולא ידעתי אם הוא ממהר"א זלה"ה, וז"ל... וענין הפרים של אליהו היו דתן ואבירם שנתחלל שם שמים על ידם כנודע, ונתקנו פה, ואבירם היה הפר שבא לחלק נביאי הבעל, לפי שהיה יותר אביר לב בעניין המחלוקת".

4 כמובן שגם סוגיית הבחירה החופשית של דתן ואבירם עצמם מחייבת דיון, כמו זו של פרעה.

וירדו מנכסיהם ישבו בשערי מצרים והיו נוטלין מכל בני אדם שעוברין ושבין פרוטה פרוטה.

בתמצית היינו מכנים זאת "הירידה משערי הארמון לשערי מצרים". אך מפרשתנו מסתבר כי חז"ל ראו במ עשירים: "וַתִּבְלַעַם וְאֵת בְּתִיָּהֶם וְאֵת אֶהְלִיָּהֶם וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל" והמדרש (רבה יח, יג) מבאר: "היקום – זה הַמָּמוֹן שֶׁמְעִמֵּד אֶת הַרְגְּלִים". וכן בפרשת "קרח" (ילקוט ראובני): "המעט כי העליטנו מארץ זבת חלב ודבש, על שנתעשרו דתן ואבירם במצרים היו קוראים אותה ארץ זבת חלב ודבש".

לכן יש לומר, כי התעשרותם החוזרת אפשרה להם לשוב ולהתקרב לאוזנו של פרעה (עד כדי התייעצות עימם), כעולה מתרגום יונתן.

מכאן, שאת הישרדותם במכת חושך, ובוודאי את "קריעת הים הפרטית" אין לפרש כזכות של השניים, בניגוד לפרשנות המהר"ל, כפי שלהבדיל (או שלא...) היו יודנראט והיו יודנראט! לא כולם הרשיעו, ומנגד לא כולם מסרו את נפשם!

נדמה אם כן, שהפרשנות על פי חז"ל נוגעת לבחירה החופשית. ואולי לכך מכוון המהר"ל:

ולפיכך אמרו כי אלו שני אנשים העברים הם דתן ואבירם, שהיו מעולם רצועת מרדות למשה וישראל ונתחזקו פעמים הרבה בזה, ולכך לא בא הדבר הזה על ידי מקרה רק על ידי מי שהוא מוכן לזה בעצם הם דתן ואבירם ועל ידם ראוי לגלגל דבר זה. וכאשר תבין דברי חכמים תדע כי דתן ואבירם הם מתנגדים תמיד למשה ולאהרון, כי כאשר זכו ישראל לשני אנשים נבדלים מכלל ישראל במעלה והם משה ואהרון, גם זה לעומת זה כי הרע הוא לעומת הטוב תמיד, ... ובמדרש תהלים (פ' ק"ו) בקשו ישראל במדבר למנות דתן במקומו של משה ואבירם במקומו של אהרון שנאמר נתנה ראש ונשובה מצרימה ומה גרם לעכבם? תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם. ע"כ... כך נמצא שנים